

УДК 324

Роль і місце громадських організацій у політичній системі України

Д.Ю. АРАБАДЖИЄВ

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна,

E-mail: dimariy218@ya.ru

Авторське резюме

Стаття присвячена розкриттю ролі громадських організацій у політичній системі України. Подано визначення організації, під якою автор розуміє соціальну групу, орієнтовану на досягнення взаємопов'язаних специфічних цілей і на формування високоформалізованих структур на основі спеціалізації або розподілу праці.

Представлено критерії виділення громадських організацій і їхні головні ознаки (недержавність, самоуправління, добровільність, некомерційність (неприбутковість), суспільна корисність). На основі аналізу наукової літератури, узагальнено основні характеристики громадських організацій і подано їхнє наступне визначення: громадські організації – добровільні, легальні, організаційно оформлені об'єднання громадян, які представляють інтереси певних верств населення, діють за статутом на основі принципів самоврядування і законності.

Виходячи з класичних і сучасних поглядів на демократію, зроблено узагальнення, що в демократичній політичній системі громадяни беруть участь у виборах, здійснюючи своє пряме волевиявлення, а уряд усвідомлює необхідність проведення чесних і прозорих виборів як підтвердження легітимності своєї влади. Зроблено висновок, що в політичній системі сучасної України громадські організації відіграють потрібну роль, забезпечуючи неухильну реалізацію прав громадян, попереджуючи будь-які спроби впливу на процес з боку уряду та одночасно гарантуючи чесність і прозорість виборчого процесу.

Ключові слова: об'єднання громадян, громадська організація, інтереси, політична система, громадянське суспільство, демократія.

The role and the place of public organizations in the political system of Ukraine

D.YU. ARABADZHYJEV

Zaporizhzhya national technical university, Zaporizhzhya, Ukraine

E-mail: dimariy218@ya.ru

Abstract

The authors elucidate the role of NGOs in the political system of Ukraine. Defines the organization under which the author understands the social group that focuses on the achievement of specific objectives and interrelated the formation vysokoformalizovanyh structures based on specialization or division of labor.

Presented by criteria of public organizations and their main features (nederzhavnist, government, voluntary, non-commercial (non-profit), public utility). Based on the analysis of scientific literature, summarizes the main characteristics of public organizations and given them the following definition: public organizations

© Д.Ю. Арабаджієв, 2015

- voluntary, legal, organized associations, representing the interests of certain segments of the population are under the statute on the basis of government and law.

Based on classical and modern views on democracy, the generalization that democratic political system, citizens participate in elections to prove its direct expression, and the government is aware of the need for fair and transparent elections as proof of the legitimacy of his power. It is concluded that the political system of modern Ukraine NGOs play a triple role, providing a steady realization of citizens' rights, preventing any attempt to influence the process by the government and at the same time guaranteeing the fairness and transparency of the electoral process.

Keywords: associations, NGO, interests, political system, civil society, democracy.

Постановка проблеми. Кожен, хто вивчає демократичні політичні системи, погоджується: громадські організації сьогодні мають у своєму розпорядженні дійсно вагомий вплив на політичну систему. Громадські організації визначають суспільні проблеми, пропонують шляхи їх вирішення, агрегують політичні вподобання громадян, мобілізують виборців, повідомляти інформацію про діяльність уряду широкій громадськості тощо [12]. Вони сьогодні стали необхідним елементом демократичної держави – жодна демократична держава в сучасному світі не обходиться без них.

Аналіз досліджень і публікацій. Громадські організації важко назвати малодослідженими в рамках як вітчизняного, так і зарубіжного наукового поля. Серед авторів наукового доробку, предметом якого є громадські організації, слід назвати наступних науковців: С. Левченко, В. Балабін, О. Михайловська, В. Новохацький, О. Стегній, О. Тарасов, О. Клименко, та інші. Уваги заслуговують роботи С.Круглик, присвячені ролі громадських організацій в утвердженні демократії. Значний інтерес складають публікації Є. Пожидаєва, що присвячені розгляду питання діяльності громадських організацій в суспільно-політичних процесах.

Разом з тим, зміни, що відбуваються в українському суспільстві, неухильне зростання громадянської активності та збільшення частки свідомих громадян, з одного боку, та підвищення впливу громадськості на політику, з іншого, актуалізують питання, порушені в даній статті.

Мета дослідження – розкрити роль громадських організацій в політичній системі України.

Виклад основного матеріалу. Сутність поняття «громадська організація» співвідносять з такими словосполученнями як «третій сектор», «неурядова», «неприбуткова» організація, які сформувалися в процесі історичного розвитку України, Західної Європи та США. Слід зазначити, що «неурядова організація» і «третій сектор» не є тотожними поняттями, оскільки друге – має ширше значення.

Організації ж – це перш за все соціальні групи, орієнтовані на досягнення взаємопов'язаних і специфічних цілей. Кожна організація доцільна в тому сенсі, що дії її членів певним чином скоординовані для досягнення спільного для неї результату в цілком

певній галузі людської діяльності. Крім того, організації – це такі групи, яким властивий високий ступінь формалізації. Їх внутрішня структура високо формалізована в тому сенсі, що правила, регламенти, розпорядок охоплюють практично всю сферу поведінки її членів. Вони ясно і точно сформульовані і охоплюють всі ролі та рольові зв'язки, наказують рольові дії незалежно від особистісних якостей індивідів, що займають ті чи інші позиції в структурі організації.

Роль організації полягає не тільки в налагодженні та підтриманні зв'язків її членів, але також в їх модифікації по мірі розвитку. Ціна, яку людина платить за ефективне вираження і задоволення власних потреб та інтересів організації, полягає в обов'язку індивіда підкорятися встановленим у ній правилам.

Отже, організація – це соціальна група, орієнтована на досягнення взаємопов'язаних специфічних цілей і на формування високоформалізованих структур на основі спеціалізації або розподілу праці. Часто до визначення організації додають такі специфічні риси, як наявність координуючого і керуючого органу та розподіл праці між її членами. Однак ці риси проявляються в основному у великомасштабних організаціях і не є обов'язковими для всіх організованих соціальних груп.

Під громадськими організаціями у науковій літературі традиційно розуміють відносно автономні групи людей, орієнтовані на досягнення певної заздалегідь фіксованої мети, реалізація якої вимагає спільних і координованих дій на основі певних процедур і правил [10, с. 54].

У сучасній вітчизняній літературі поняття «громадська організація» асоціюють із добровільним формуванням громадян, створеним у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем [7, с. 15].

На думку Л. Лойко, «громадські організації – це формалізовані самодіяльні (неурядові) неприбуткові об'єднання громадян, спрямовані на реалізацію різноманітних колективних інтересів і захист колективних прав» [9, с. 51].

У такому широкому значенні до розряду громадських організацій потрапляють досить різні за суттю інституції – політичні партії, власне громадські організації, організації за інтересами, благодійні фонди тощо. Вочевидь ці

групи організацій необхідно розглядати окремо, хоча, з іншого боку, не можна не бачити їх спільної сутності як організацій громадянського суспільства.

Громадські організації формуються, перш за все, як інструмент для реалізації потреб і інтересів. Природна потреба людей в об'єднанні, які таким способом прагнуть позначити свою своєрідність, впливає зі спільності їх становища в суспільстві, схожих рис і цілей і породжує різні типи суспільних зв'язків між ними. Одночасно ознаками громадських організацій є і те, що з моменту створення їх цілі йдуть далі інтересів їх організаторів [6].

Розрізняють два способи соціальної організованості: формальну і неформальну організацію [5]. До особливостей першої з них відносяться: раціональність (свідоме дотримання певної мети); безособовість (відносини між індивідами встановлюються за певною, незалежною від них програмою); відсутність, в ідеалі, позаслужбових зв'язків між індивідами, підпорядкування їх винятково функціональним цілям.

Неформальна організація являє собою спонтанно сформовану систему соціальних зв'язків, норм, дій, що виявляються продуктом більш менш тривалого міжособового і внутрішньогрупового спілкування [4]. У відповідності зі вказаними способами соціальної організованості громадські організації можна поділити на формальні (традиційні) і неформальні.

Для традиційних громадських організацій – таких, як професійні спілки, жіночі, молодіжні формування – характерні інституціоналізація в суспільстві, наявність певного історичного досвіду, традицій діяльності [2].

Будучи інституціоналізованими й інтегрованими в політичну систему, традиційні громадські організації в сучасних умовах відчувають часом симптоми кризи, втрачають довіру окремих груп населення. До числа факторів, що перетворюють громадські організації в неефективні структури, відносяться їх надмірна формалізація (підміна реального захисту інтересів громадян формальним представництвом), відрив від груп населення, інтереси яких вони представляють, відмова від спочатку проголошених завдань, бюрократизація.

Тому не дивно, що зростання соціально-політичної активності громадян знаходить своє вираження не стільки в демократизації традиційних структур, скільки в створенні нових самостійних, неформальних організацій та рухів, що в найзагальнішому вигляді можна визначити як «спільні прагнення людей до реалізації загальної мети». Дані організації не входять до складу державних інститутів. Вони не мають жорсткої ієрархічної будови на відміну від партій [8].

Проаналізувавши найпоширеніші визначення громадських організацій, П.А. Дігтяр [3]

узагальнив критерії, що дають змогу кваліфікувати ці об'єднання:

громадська організація має бути некомерційною;

громадська організація не повинна засновуватися державою;

громадська організація не повинна використовувати чи пропагувати насильницькі методи;

громадська організація не має своєю основною метою прагнення до влади (не визнаються громадськими організаціями політичні партії та їхні об'єднання).

Головними ознаками, спільними для громадських організацій, П.А. Дігтяр вважає:

недержавність;

самоуправління;

добровільність;

некомерційність (неприбутковість);

суспільну корисність.

Як правило, вони мають форму (статут, склад, цілі та межі діяльності). Недержавність не означає, що громадські організації не можуть одержувати допомоги від держави, або що офіційні особи державу не можуть входити до складу їхніх керівних органів. Ця «неурядовість» полягає, скоріше, в тому, що громадські організації не входять до складу держави і не мають урядових повноважень. Добровільність передбачає непримусову участь громадян у діяльності громадських організацій. Некомерційність означає відсутність прибутку, а в разі появи надлишку ресурсів чи коштів, вони мають бути використані на досягнення статутних цілей громадських організацій і не можуть розподілятися між засновниками та членами громадських організацій. Суспільна корисність громадських організацій є важливою ознакою, яка відрізняє їх від інших організацій за специфічними інтересами [1].

Отже, громадські організації – добровільні, легальні, організаційно оформлені об'єднання громадян, які представляють інтереси певних верств населення, діють за статутом на основі принципів самоврядування і законності.

Відносна відстороненість громадських організацій від політики пов'язана насамперед з тим, що держава безпосередньо не втручається в їх діяльність, а лише регулює її відповідно до чинного законодавства. До того ж, громадські організації, на відміну від державних інститутів, не наділені владними повноваженнями. Відрізняються вони й від політичних партій, оскільки не ставлять за мету оволодіння державною владою. Відмінність їх від усіх інших суспільних угруповань пов'язана з особливостями функціонування (виникнення за ініціативою знизу, фактична єдність, забезпечення інтересів своїх членів та прихильників незалежно від мети та характеру об'єднання, нетрадиційність) та принципами діяльності (добровільність, поєднання особистих і суспільних

інтересів, самоврядування, рівноправність, законність, гласність). У сучасному суспільстві громадські організації забезпечують самоорганізацію в суспільстві, спільну діяльність громадян щодо реалізації соціальних цінностей і суспільних цілей, виникнення місцевих ініціатив та вирішення проблем на локальному рівні та рефлектують різноманітність суспільної думки стосовно різних сфер життя – культурної, освітньої, економічної і т.д.

За своєю природою і характером діяльності громадські організації не є політичними організаціями. Однак їх діяльність почасти набуває політичного характеру, адже без широкої добровільної громадянської участі демократична держава може перетворитися в «територію» окремих привілейованих груп і організацій. В той час як за активної участі громадян у справах суспільства вона може витримати політичні, економічні, соціальні випробування, не приносячи в жертву права і свободи своїх громадян. На роль об'єднань громадян у політиці особливу увагу звертали американські дослідники – і це не дивно, адже, як зауважував А. де Токвіль, саме американці змогли винести максимальну користь із права створювати об'єднання [11].

Зважаючи на процеси, що відбуваються в політичній системі сучасного українського суспільства, яке переживає період трансформації – перехід до демократичної правової держави, а в майбутньому до громадянського суспільства, – на особливу увагу заслуговує питання ролі, яку відіграють організації в політичній системі і, зокрема, в якості суб'єкта виборчого процесу, адже саме вибори є формою прямої демократії, за допомогою якої громадяни обира-

ють представників, яким вони готові делегувати свої повноваження для вираження загальної волі та здійснення від їхнього імені управління суспільством. Саме через це громадяни мають бути найбільш зацікавлені в тому, щоб вибори відбулися максимально прозоро та відкрито з дотримання демократичних процедур та у відповідності до міжнародних стандартів.

В демократичній політичній системі громадяни беруть участь у виборах, здійснюючи своє пряме волевиявлення, а уряд усвідомлює необхідність проведення чесних і прозорих виборів як підтвердження легітимності своєї влади.

Громадські організації, таким чином, відіграють потрібну роль, забезпечуючи неухильну реалізацію прав перших, попереджаючи будь-які спроби впливу на процес з боку других та одночасно гарантуючи чесність і прозорість виборчого процесу.

Висновки. В сучасному українському суспільстві триває процес становлення громадських організацій, їх інституційний розвиток, рівень якого дозволяє говорити про зміцнення організаційних можливостей для впливу на різні сфери життя суспільства і на політичну сферу зокрема.

Особливості інституційного розвитку громадських організацій в Україні, його залежність від рівня громадянської активності, структурно-функціональна характеристика громадських організацій з огляду на їх роль у політичній системі українського суспільства потребують особливої уваги науковців та актуальними напрямками подальших наукових досліджень, враховуючи завдання, що постають перед нашою державою в плані розвитку громадянського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бекашев К.А. Международное публичное право [Текст] / К.А.Бекашев. – М.: Проспект, 2007. – 587 с.
2. Дарков А.А. К вопросу о понятии общественного объединения [Текст] / А.А.Дарков // Юрист. – 1999. – № 5-6. – С. 17-24.
3. Дігтяр П.А. Громадські організації в суспільно-політичній системі сучасної України: стан і перспективи розвитку [Текст] / П.А.Дігтяр // Сторінки історії: Збірник наукових праць. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2010. – Вип. 31. – С. 190-204.
4. Зайцева Е.В. Общественные объединения в системе российского общества [Текст]: Учеб. пособие / Е.В. Зайцева. – Тверь: АООТ «Тверской полиграфкомбинат», 1992. – 322 с.
5. Казаков О. Что такое некоммерческий сектор и некоммерческая организация [Электронный ресурс] / О. Казаков // Электронный информационный бюллетень. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/win/books/ngoinic/WEDEN.htm>.
6. Кляйнеберг М. Некоммерческие общественные организации в российском секторе социального обеспечения [Электронный ресурс] / М. Кляйнеберг // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Т. III, вып. 1. – Режим доступа: <http://hq.soc.ru/publications/jssa/2000/1/10kklanberg.html>.
7. Коваленко В.В. Громадські організації в Україні: взаємодія між трьома секторами [Текст] / В.В.Коваленко, О.О. Юлдашев. – К.: МАУП, 2007. – 216 с.
8. Коэн Д. Гражданское общество и политическая теория [Текст] / Д.Коэн, Э.Арато. – М.: Весь мир, 2003. – 784 с.
9. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства [Текст] / Л.Лойко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 51 – 60.
10. Солдатов С.А. Общественные организации в Российской Федерации: (политико-правовое и институциональное исследование) [Текст] / С.А. Солдатов. – М.: Наука, 1994. – 354 с.
11. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке [Текст] / Алексис де Токвиль; [пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки]. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с.

12. Burstein P. The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence and Theoretical Concerns [Electronic resource] / Paul Burstein, April Linton // *Social Forces*. 2002. – Vol. 81, No. 2. (Dec.). – P. 381-408. – Regime to access: <http://links.jstor.org/sici?sici=0037-7732%28200212%2981%3A2%3C381%3ATIOPPI%3E2.0.CO%3B2-5>

Стаття надійшла до редакції 30.06.2015

REFERENCES:

1. *Bekyashev, K.A.* Mezhdunarodnoye publichnoye pravo (International public law). Moscow, 2007. 587 p.
2. *Darkov, A.A.* K voprosu o ponyatii obshchestvennogo obyedineniya (To the question about the concept of a public association). *Yurist*, 1999, no 5-6, pp. 17-24.
3. *Digtyar, P.A.* Gromads'ki organizatsii' v suspil'no-politichniy sistemі suchasnoi' Ukraї'ni: stan i perspektivi rozvitku (Public organizations in social and political system of modern Ukraine: nowadays and further perspectives). *Storinki istorii': Zbirnik naukovikh prats'*, no. 31. Kuiv, 2010. P. 190 – 204.
4. *Zaytseva, Ye.V.* Obshchestvennyye obyedineniya v sisteme rossiyskogo obshchestva (Public associations in the Russian society). Tver', 1992. 322 p.
5. *Kazakov, O.* Chto takoye nekommercheskiy sektor i nekommercheskaya organizatsiya (What is the non-profit sector and non-profit organization). Regime to access: <http://www.owl.ru/win/books/ngoinic/WEDEN.htm>.
6. *Klyayneberg, M.* Nekommercheskiye obshchestvennyye organizatsii v rossiyskom sektore sotsial'nogo obezpecheniya (Non-profit organizations in the Russian sector of social services). *Zhurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii*, 2000. tom III, no 1. Regime to access: <http://hq.soc.pu.ru/publications/jssa/2000/1/10klyayneberg.html>.
7. *Kovalenko, V.V.* Gromads'ki organizatsii' v Ukraї'ni: vzaємodiya mizh tr'oma sektorami (Public organizations in Ukraine: co-operation between three sectors). Kyiv, 2007. 216 p.
8. *Koen, D.* Grazhdanskoye obshchestvo i politicheskaya teoriya (Civil society and political theory). Moscow, 2003. 784 p.
9. *Loyko, L.* Tipologichne pozitsiyuvannya natsional'nikh organizatsiy v institutsional'niy strukturi gromadyans'kogo suspil'stva (Typological positioning of national organizations in institutional structure if civil society). *Politichniy menedzhment*, 2005, no 5, pp. 51 – 60.
10. *Soldatov, S.A.* Obshchestvennyye organizatsii v Rossiyskoy Federatsii (politiko-pravovoye i institutsionnoye issledovaniye) (Public organizations in the Russian Federation (political, legal and institutional research)). Moscow, 1994. 354 p.
11. *Tokvil, Aleksis de.* Demokratiya v Amerike (Democracy in America). Moscow, 1992. 554 p.
12. Burstein Paul, Linton April. The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence and Theoretical Concerns. *Social Forces*, Vol. 81, No. 2. (Dec, 2002), pp. 381-408. Regime to access: <http://links.jstor.org/sici?sici=0037-7732%28200212%2981%3A2%3C381%3ATIOPPI%3E2.0.CO%3B2-5>

Арабаджиев Дмитро Юрійович – доктор політичних наук, доцент
Запорізький національний технічний університет
Адреса: 69000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
E-mail: dimariy218@ya.ru

Arabadjyiev Dmytro Yuriyovych – doctor of political sciences, associate professor
Zaporizhzhya national technical university
Address: 64, Zhukovs'kogo Str., Zaporizhzhya, 69000, Ukraine
E-mail: dimariy218@ya.ru